

ОНИМИ В ЛІРИЦІ В. А. ЧАБАНЕНКА ЯК ЧАСОПРОСТОРОВІ МАРКЕРИ

Стаття присвячена літературно-художнім онімам в ліриці В. Чабаненка, оскільки, саме власне ім'я становлять невід'ємний компонент художнього твору. Функцію хрономаркерів в поетичному дискурсі письменника виконують власні назви різних лексико-семантичних груп, а саме: антропоніми, агіоніми, етніоніми та різні групи топонімічної лексики. Оними в поетичних рядках письменника стають актуалізаторами простору і часу, сприймаються не лише як вказівки на окремі географічні об'єкти реальної топографії, а і як згорнений, закодований маркер.

Ключові слова: агіонім, антропонім, гідронім, етніонім, інсулонім, міфтонім, оронім, топонім, хрономаркер.

Ирина Ильченко. ОНИМЫ В ЛИРИКЕ В. А. ЧАБАНЕНКА КАК ВРЕМЕННОПРОСТРАНСТВЕННЫЕ МАРКЕРЫ

Статья посвящена литературно-художественным онимам в лирике В. Чабаненка, поскольку именно собственное имя составляют неотъемлемый компонент художественного произведения. Функцию хрономаркеров в поэтическом дискурсе писателя выполняют имена различных лексико-семантических групп, а именно: антропонимы, агионимы, этнонимы и различные группы топонимической лексики. Онимы в поэтических строках писателя становятся актуализаторами пространства и времени, воспринимаются не только как указания на отдельные географические объекты реальной топографии, но и как свернутый, закодированный маркер.

Ключевые слова: агионим, антропоним, гидроним, этноним, инсулоним, мифтоним, ороним, топоним, хрономаркер.

Iryna Ilchenko. ONYMS IN V. A. CHABNENKO'S LYRICS AS TIMESPACE MARKERS

The article is devoted to literary and artistic onym in V. Chabanenko's poetry because a proper name is an integral component of the artwork. The function of chronomarkers in the poetic discourse of a writer is performed by proper names of various lexical-semantic groups, namely anthroponyms, ahionyms, ethnonyms and a variety of toponymic vocabulary. Onyms in writer's poetic lines are actualizators of space and time, they perceived not only as a guide for certain geographic objects of real topography but also as convolute encoded marker.

Keywords: ahionym, anthroponym, hydronym, ethnonym, insulonym, mythonym, oronym, toponym, chronomarker.

У художньо змодельованому світі власні імена в повній мірі працюють на художній текст, на розуміння та адекватне інтерпретування його реципієнтом. Крім того, через оніми, вживані у тексті твору, часто простежується скритий підтекст. Літературно-художні імена становлять невід'ємний компонент художнього твору. У своїй ономотворчості письменник вільний у виборі, але він залежить від діючих норм реальної ономастики, на якій власне й базується літературна, від жанрових особливостей майбутнього твору, а також часопросторових координат подій створюваних художньою уявою.

Літературно-художній онім в літературному творі – це складна одиниця, яка характеризується набором власне лінгвістичних та екстралінгвістичних якостей. До лінгвістичних аспектів, які формують семантичну структуру власних назв, належать етимологія основи, специфіка існування онімів та особливі мотиви іменування; до екстралінгвістичних – особливі умови існування назви в суспільстві, культурно-історичні асоціації пов'язані з нею, специфіка зв'язку оніма з іменованим об'єктом, а також ступінь відомості об'єкту та його імені. Саме тому в поетичній творчості В. А. Чабаненка засобами творення часопросторової організації тексту є ономастична лексика. Функцію хрономаркерів в поетичному дискурсі письменника виконують власні назви різних лексико-семантичних груп.

1. Топоніми, що представлені різними розрядами, утворюють розгалужену парадигму, функціонуючи широко й різнопланово, насичуючи при цьому контекст численними експресивними нюансами й асоціаціями. Географічні назви є найбільш частотним засобом актуалізації художнього часу і простору поезій В. А. Чабаненка:

*Під розкриллям багряних знамен
Біля вод голубого Дунаю
Ваші чайки невтішні ячать,
Ржуть натомлені Ваші комоні* [2, с. 133].

Особливості взаємодії лінгвальних та екстралінгвальних аспектів літературно-художнього оніма впливають не тільки на його структуру та значення, а й на сприймання читачем. Топоніми поезій письменника не тільки розкривають задум автора, а й дають уявлення про світосприйняття письменника, репрезентують його індивідуальний стиль. Цьому сприяє використання географічної назви у невластивій для неї граматичній формі, наприклад, вживання у формі множини лексеми *Дніпрельстани*:

*Гудуть-двигтять потужні Дніпрельстани,
А кінь летить нестримно, наче птах!* [2, с. 131].

Оскільки провідним мотивом лірики В. А. Чабаненка є глибинна любов до Батьківщини, то продуктивним засобом творення часопросторової характеристики стають ті топоніми, які для письменника втілені в образах-символах козацької вольниці *Дніпро*, *Хортиця*, *Великий Луг*. Саме ці оніми в поетичних рядках письменника стають актуалізаторами простору України, оскільки сприймаються не лише як вказівки на окремі географічні об'єкти реальної топографії нашого регіону, а і як згорнений, закодований маркер на означення всієї Батьківщини:

*Як Дніпро обіймає голубими руками
Хортицю
Так і я обіймаю тебе голубими мріями,
Вітчизно кохана* [2, с. 130].

Уведення парадигми різноманітних географічних назв пороги → хоронім → інсулонім, що є маркерами славного, козацько-лицарського минулого, у контекст песимістичної конотації, дає можливість письменнику виразити внутрішній супротив сучасній дійсності, жалкування за прожитою і сплюндрованою давниною, представленою географічними назвами *Пороги*, *Луг Великий*, *Хортиця*:

*Болять мені Пороги й Луг Великий,
Затоплені – замулені болотом,
І Хортиця болить мені стражденна,
Поранена, обснована дротами* [2, с. 136].

Закони реалістичного зображення дійсності зумовлюють використання реального топонімікону. В аналізованій поезії В. А. Чабаненка більшість географічних назв є реальними. Топоніми, що є назвами реальних географічних елементів простору як Запоріжжя, так і всієї України, виступають у поезії В. А. Чабаненка найчастіше показником простору всієї нашої держави, оскільки є засобом ущільнення топосу. Найчастотнішими засобами, використаними письменником для ущільнення простору є потамонімами *Дніпро*, *Десна*, *Буг*, *Дон*, *Дунай*:

*І довго-довго сонце затуляла
Огидна хмара круків-смертолюбів,
Аж поки Дніпр з Десною не обнявся
Й не злився з Бугом, Доном і Дунаєм* [1, с. 13].

Наприклад, використання в поезії «Сіячеві слава» письменником лише одного хороніма *Луг* (у значенні території Великого Лугу, запорозької вольниці) поряд з вказівками на різні віддалені території України сприяє розширенню географічних рамок тексту:

*Махнув козак у Лузі булавою –
Знялись орли з верзів стрімких
карпатських
І соколи злетіли за пороги,*

І Гролом-ключем вдарили литаври... [1, с. 14].

Використання різноманітних топонімів дає змогу швидко змінювати простір, оскільки згадка однієї власної назви – хрономаркера відсилає читача не лише у конкретний історичний період, а й у конкретну просторову площину, пов'язану з онімом. Наприклад, хоронім *Сибір* актуалізує період тоталітарного Радянського Союзу:

За що царі вас у Сибіри засилали? [1, с. 8].

Поезія В. А. Чабаненка пронизана глибинним почуттям любові до своєї батьківщини і відчуттям пракоренів, а тому письменник часто балансує на межі різних часових пластів – минулого і сучасного. Через використання історико-маркованих власних назв Запорозького краю письменник має можливість реалізувати своєрідне перенесення через пласт сьогоденні у минуле, повернення до прабатьківщині, до ідеальної першооснови буття. Провести місток між далеким славним минулим та страшним сьогоденням, сповненим трагедій, допомагають хронотопічні оніми-маркери, наприклад, потамонім *Дунай*, що вживається в одному контексті з часовим маркером *це десятиліття*, підсилене епітетом *страшне*:

З Дунаю і євшанових легенд

Ми вийшли в це страшне десятиріччя [2, с. 136].

Визначальним засобом творення часопросторової організації є схрещенням давнього лицарського минулого та хворої сучасної дійсності, з її екологічними катастрофами та занепадом свідомості, що репрезентують оніми з високою емоційною конотацією, уведений у контекст з негативним пафосним наповненням. Автор вдало komponує ономастичну лексему *Наддніпряниця* та прийменниково-іменникову (де іменником виступає власна назва) конструкцію *над Дніпром*:

Сум стоїть над Дніпром –

Наддніпряниця [2, с. 130].

У поетичних рядках «Горем степ поораний» В. А. Чабаненка історія постає не окремими елементами, що сприймаються читачем у вигляді яскравих подій, вона є чимось безперервним; для нього прадавнє минуле, колишня запорозька вольниця і сьогодення є нерозривними, що акумульовано в онімах – хронотопічних маркерах *Оратанія*, *Наддніпряниця* та *Українонька*. Невипадково письменник саме у такій послідовності подає ці власні назви від оніма, що відносить до найдавнішого минулого, і до сьогоденньої України:

Горем степ переораний –

Оратанія.

Сум століть над Дніпром –

Наддніпряниця.

Край украяний нам –

Українонька.

Українонька-сиротинонька [2, с. 130].

На противагу такого сьогоденнього, позитивне, натхнення для письменника є лише в славетному минулому, яке репрезентоване через імена відомих лицарів, захисників та борців за Україну, її народу – *Гонта*, *Наливайко*:

Твоя незборна, висвячена міць –

У тих шаблях, що грілися в Скутарі,

У грізнім блиску Гонтиних зіниць,

У тверді скель і молота ударі [1, с. 11].

Частими в поезії В. А. Чабаненка є топоніми на означення просторових реалій Запорозького краю *Славута*, *Дніпро*, *Великий Луг*, *Січ*, *Хортиця*, які уособлюють славне минуле нашого краю, а тому є символами духовної висоти, історичної правди:

Мені здається, Хортице, що ти –

Замерле серце рідної Вкраїноньки [2, с. 131].

2. Засобами творення просторової та часової локалізації є також імена відомих персоналій світової культури: *Франко*, *Леся Українка*, *Т. Шевченко*, *Ейнштейн*, *Бетховен*. Специфікою ідіостилію письменника є використання в одному контексті імен історичних осіб, пов'язаних з

різними галузями культури і науки. Наприклад, у поезії «Степ» письменник поєднує в одній просторовій площині – Запоріжжі – два часові пласти: історію та сучасність, які через використання онімів *Ейніштейн* (що репрезентує генія науки ХХ ст.) та *Тарас Шевченко* (видатного генія української культури ХІХ ст.) в емоційно-зниженому контексті сприяє посиленню негативного образу сьогодення:

Покрита трупами у будучину траса.

Ейніштейна мозок знюхали осли.

Лакузи брехнями споганили Тараса [2, с. 135].

Імена історичних осіб *Батий*, *Сірко*, *агіоніми Наливайко*, *Б. Хмельницький* в оригінальній поезії В. А. Чабаненка не лише оживлюють у реальності ліричного світу поета названих історичних персоналій, вони є маркерами важливих історичних подій з давнього минулого України.

У поезії В. А. Чабаненка використано принцип, поширений в сучасній європейській та вітчизняній літературі: прийоми ірраціонального тлумачення подій і поетика таємниці органічно включаються в традиційний реалістичний метод через перетин часових площин – сучасного (подане розлогими описовими конструкціями) і минулого (вираженого лише однією власною назвою). Письменник вибудовує часові і просторові координати, використовуючи перенесення апелятивної назви *батько* до розряду ономалексики (онімізації апелятивів). Асоціонім *Батько* сприяє відтворенню в уяві читача образу Т. Г. Шевченка, підсиленого використанням антропоніма *Тарас*:

І Батько наш лежить в труні.

Устань, Тарасе! Чуєш, тату?! [1, с. 56].

3. В авторській поезії В. А. Чабаненка актуалізаторами історичного часу і простору є агіоніми, які сприяють переплетенню реальний і міфологічний хронотопи, оскільки імена святих співвідносяться з реальним світом і з надприродним, духовним буттям вищих сил. Використання імен святих дає можливість автору переміщати події з реального у містичний часопростір, наприклад, використовуючи поєднання агіоантропоформули *Первозваний Андрій*, як елемента християнського світу, та теонім *Орій* (що був богом весняного сонця):

Тут Первозваний Андрій

Творив святе своє знамення,

Тут віщий батько наш Орій

Із неба вчув гучне наймення [1, с. 9].

Поява містичної свідомості викликана явищем подвоєння реального простору у свідомості людини, яке пов'язане з протистоянням впорядкованості соціального організму і стихійності впливу на нього природних сил, страшною історичною реальністю:

Далеко десь, аж за Дніпром червоним,

Загнали сурми вечора тривогу [2, с. 139];

Святі закони розтоптали,

Розіпнули правду і Христа [1, с. 6].

У певному стані свідомість людини здатна сприймати зовнішній світ через призму надприродного, що надалі може визначити його поведінку і цілий ряд вчинків. Невипадково письменник уводить до контексту своїх поезій власні назви на означення біблійних персоналій та топонімів: *По торгах Юди совість рознесли* [2, с. 135].

Художньо змодельований світ у письменника часто стає символічною статико-динамічною моделлю, у центрі якої стоїть окрема власна назва, що перетворюється на хронотопічний образ, який поєднує часову площину сучасного читачу та часовий простір ліричного героя, оскільки є інформацією максимально згорненому вигляді:

Щодень мене ти зводиш на Голготу,

У жертву кидаєш Пилатові – відчаю [2, с. 135].

Однак міфоніми в поезії виражають не лише невідворотне страшне майбутнє, вони є також згорненим, інформативно закодованим до однієї назви виразником віри у світле майбутнє:

В ясну блакить молитву посылаю,

Туди, де волю п'ють незборкані Ікари!.. [2, с. 135];

тобто, агіонім *Месія* тут стає не лише актуалізатором площини майбутнього, а й отримує позитивну конотацію:

*Красуйся, ниво!
Дух правду сія.
Серця відкрились, –
Прийди, Месіє [2, с. 134].*

Історичний часопросторовий континуум у поезії письменника моделюється за допомогою таких груп ономастичної лексики, як: 1) антропоніми; 2) топоніми.

Серед усіх груп найбільш значущою для створення історичного хронотопу є антропоніми, а саме імена видатних історичних осіб, які назавжди увійшли в історію України і Запорізького краю, а тому актуалізують той історичний час та простір, з яким генетично пов'язані. Поряд з іменами історичних осіб маркерами історичного часу виступають також топоніми, що позначають ті географічні реалії, які у відповідний історичний момент почали сприйматися не лише як елемент просторової реалії, а і як символічна назва, пов'язана з певною подією.

*Будете з нашої землі української
Од коси бідняцької
Аж у Варшаву втікати!... [1, с. 35].*

Фоновим засобом створення історичного хронотопу є етніоніми, які є в історичній пам'яті нащадків як елементи окремої епохи, а тому сприймаються не як відповідники сучасним реаліям, а саме як елементи історичної правди:

*Мого тата ляхи вбили,
Неньку рідну задушили [1, с. 28].*

Культурно-історичний час і простір авторської поезії В. А. Чабаненка представлений власними назвами на означення реалій Запорізького краю. Потрібно зазначити, що увага письменника прикута до таких елементів національної сфери: *Великий Луг, Гілея*, які зникають з карти рідного краю, а тому стають виразниками історичної правди, зближають минуле із несправедливим сьогоденням:

*Тієї осені помер Великий Луг
Пішла на дно сплюндрована Гілея
Розгнівався загачений Дніпро [2, с. 132].*

Міфологічний хронотоп твориться за допомогою біблійонімів *Бог, Господь, Ісус Христос, Богоматір*, що генетично належать до сфери ірреального, а тому вже самі по собі акумулюють часопросторові координати поза реального:

*У забуття бездонне поринаю,
Душа моя до Бога відлітає
І, впавши перед Господом розпочну,
Поклони б'є за нашу Україну... [1, с. 21].*

Отже, авторська поезія В. А. Чабаненка наповнена великою кількістю власних назв, які виконують хронотопічну функцію. Серед найбільш частотних груп ономастичної лексики, що є часовими та просторовими маркерами в поетичному світі письменника, виступають топоніми, імена історичних осіб та агіоніми. Власні назви в авторській поезії В. А. Чабаненка є активним засобом творення часопросторових орієнтирів, оскільки вже самі по собі несуть закодовану інформацію про віднесеність назви до окремого історичного, історико-культурного періоду чи міфологічного хронотопу. Ономастична лексика виконує активну роль для вираження творчої свідомості ліричного суб'єкта, а тому забезпечує злитість і єдність роз'єднаних часових та просторових планів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чабаненко В. А. Оратанія: Поезії. Поетичні переклади / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: Стат і К, 2001. – 92 с.
2. Чабаненко В. А. У вічному двобої: Поезії. Переклади / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: Стат і К, 2000. – 100 с.

Стаття надійшла до редакції 6.06.2017 р.